

REMISSVAR

2023-01-27

Dnr:

ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.L2@regeringskansliet.se.

Betänkandet SOU 2022:38 Alla tiders föräldraskap Ju2022/02331

Inledning

Barnombudsmannen yttrar sig med utgångspunkt i uppdraget att företräda barn och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) allmänna kommentarer, samt dess rekommendationer till Sverige.

Barnombudsmannen kommenterar vissa förslag och bedömningar som bedöms vara särskilt relevanta ur ett barnrättsperspektiv.

Allmänt om betänkandet och det barnrättsliga perspektivet

Barnombudsmannen välkomnar att åtgärder vidtas för att, med utgångspunkt i barnets bästa, åstadkomma en mer sammanhållen, könsneutral och jämlik reglering om föräldraskap och regler om föräldraskap som är anpassade till olika föräldrakonstellationer. Barnombudsmannen är också positiv till flertalet av de förslag som läggs fram i betänkandet.

Barnombudsmannen anser även att det är positivt att utredningen i betänkandet beskriver konsekvenser för barn samt att relevanta delar av barnkonventionen och FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer lyfts fram.

I vissa delar efterfrågar dock Barnombudsmannen djupare analyser om konsekvenser för barn. Det gäller framför allt förslagen om föräldrafullmakt (14.9) och umgängesrätt (14.10), vilket utvecklas nedan. Betänkandet är omfattande och innehåller en mängd förslag och bedömningar. Frågor som rör föräldraskap är av sådan karaktär att de påverkar barns levnadsvillkor på ett genomgripande sätt. Barns livssituationer skiljer sig mycket åt och de kan antas påverkas av förslagen på olika sätt. Det är mot denna bakgrund av stor vikt att konsekvenserna av förslag och bedömningar analyseras noga, och att förslag och bedömningar vid behov modifieras om det visar sig att barns bästa någon del inte beaktas i första hand.

12 Översyn av föräldraskapets regler om föräldraskap

12.1.4 Våra överväganden och förslag

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget.

12.2 Behovet av särskilda regler när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn

12.2.3 Våra bedömningar och förslag

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget.

12.3 Hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

12.3.3 Utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör begränsas, 12.3.4 Begränsningen bör genomföras genom att en förälders rätt att väcka talan inskränks

Barnombudsmannen instämmer i utredningens bedömningar.

12.3.5 Barnet och båda föräldrarna ska ha rätt att väcka talan, 12.3.6 En förälders rätt att väcka talan ska inskränkas genom att det införs en tidsfrist för talans väckande

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag. Barnombudsmannen ser det som särskilt positivt att en tidsfrist för talans väckande föreslås. Genom en tidsfrist blir det tydligt att det är viktigt att föräldrar tar hänsyn till barnets behov av stabilitet och behov av visshet kring sitt ursprung och sina föräldrar i enlighet med artikel 7 och 8 i barnkonventionen. Barnombudsmannen bedömer att förslaget bidrar till ökad stabilitet, trygghet och begriplighet för det enskilda barnet.

12.3.7 Arvingars rätt att väcka talan bör behållas oförändrad, 12.3.8 Barnet ska som utgångspunkt föra sin egen talan

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget. Barnombudsmannen ser det som särskilt positivt att utgångspunkten är att barnet ska föra sin egen talan. Detta stärker barnets rätt att bli hörd i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen. Det ger också en ökad möjlighet för det enskilda barnet att påverka, samt minskar risken för att barnet hamnar mellan vårdnadshavares eventuella olika uppfattningar, utan möjlighet att göra sin egen röst hörd.

12.3.9 En s.k. tredje parts rättigheter påverkas inte, 12.3.10 Hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom dom bör även fortsättningsvis kräva resning

Barnombudsmannen instämmer i utredningens bedömningar.

12.4 Behovet av ändringar i lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

12.4.3 Rättsgenetisk undersökning i mål om fastställande och hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet, 12.4.4 Rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet har fastställts genom dom, 12.4.5 Rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött barnet, 12.4.6 Författningarna om rättsgenetisk undersökning ska byta namn, 12.4.7 En föräldrad bestämmelse om blodundersökning ska upphävas.

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen. Barnombudsmannen anser att förslagen är i linje med artikel 7 och 8 i barnkonventionen som bland annat handlar om barns rätt att få veta om sina släktförhållanden och vilka barnets föräldrar är.

Särskilt positivt är förslaget om rättsgenetisk undersökning i avsnitt 12.4.5. Ett barn har rätt att få veta att det har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller. Föräldrarna ska så snart det är lämpligt upplysa barnet om det. Skyldigheten att upplysa barnet gäller även i de fall barnet har en genetisk koppling till en av föräldrarna. Föräldrarnas skyldighet gäller oavsett om den

assisterade befruktningen skett i Sverige eller utomlands. Ett barn som är adopterat har enligt föräldrabalken rätt att få veta det av sina föräldrar. Så snart det är möjligt ska föräldrarna upplysa barnet om det. Det är viktigt för barn att veta vilka de biologiska föräldrarna är för att kunna forma sin egen identitet. Identitetsutvecklingen är särskilt viktig för ungdomars psykosociala utveckling och i att forma sin självidentitet och den egna personlighetskärnan. Att veta sitt ursprung är också viktigt av medicinska skäl, exempelvis att känna till sjukdomar som finns i släkten.

12.5 Behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer

12.5.1 En ny lag om föräldraskap i internationella situationer, 12.5.2 Den nya lagens tillämpningsområde, 12.5.3 Föräldraskap omedelbart på grund av lag och andra regler om tillämplig lag, 12.5.4 Fastställande och hävande av föräldraskap, 12.5.5 Giltigheten av utländska domstolsavgöranden, 12.5.6 Hemvist och ordre public, 12.5.7 Följdändringar i lagen om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen.

12.6 Följdändringar med anledning av att det införs ett könsneutralt förädrabegrepp i förädrabalkens regler om förädraskap

12.6.1 Det finns ett behov av följdändringar i ett stort antal författningar, 12.6.2 I vissa författningar ska "mor", "far" och "förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken ersättas med "förälder", 12.6.3 I andra författningar finns det ett behov av att ange huruvida bestämmelserna gäller för den förälder som har fött barnet eller barnets andra förälder, 12.6.4 "Morförälder", "farförälder" och "förälder till en förälder enligt 1 kap 9 § förädrabalken" ska ersättas med motsvarande könsneutrala uttryck, 12.7 Övriga följdändringar

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen och instämmer i bedömningen i 12.6.1.

13 Utökade möjligheter till adoption

13.3 Tidigare makar eller sambor ska kunna åstadkomma ett gemensamt förädraskap genom styvbarns adoption, 13.4 Familjehemsförädrar och särskilt förordnade vårdnadshavare ska kunna adoptera gemensamt även efter separation, 13.5 En make eller sambo ska alltid ensam kunna adoptera ett familjehemsplacerat barn eller ett barn som är eller har varit under hans eller hennes vårdnad

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen.

13.6 Det bör inte krävas samtycke från en ny partner eller att den nya partnern yttrar sig i adoptionsärendet

Barnombudsmannen instämmer i utredningens bedömning.

14 Åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar förädransvar

14.8 Informationsinsatser för familjer där sociala förädrar finns

Barnombudsmannen instämmer i bedömningen men vill i sammanhanget betona vikten av att det görs en gedigen kommunikationsplan för spridande av det material som Myndigheten för familjerätt och förädraskapsstöd (MFoF) ska ta fram. Ibland är sociala förädrar med redan från barnets födelse och då kan information med fördel gå ut via exempelvis barnavårdscentraler (BVC). Men sociala förädrar kan även komma in i barnets liv betydligt senare. Det är av vikt att utreda hur informationen ska spridas på ett systematiskt sätt och så att det når ut till dem det berör. Det är också viktigt att informationen som tas fram är

anpassad, till exempel genom att den översätts till relevanta språk och att den anpassas till personer med olika typer av funktionsnedsättningar.

Skolan och förskolan är de samhällsaktörer som under längst tid, både i timmar per dag och i antal år, finns i ett barns liv. Det är därför viktigt att skola och förskola får information och kunskap om vad som gäller för familjer där sociala föräldrar finns. Skola och förskola får aldrig bli ett hinder vid tillämpningen av de möjligheter som redan idag finns vad gäller exempelvis fullmakter till sociala föräldrar i frågor som rör det enskilda barnet. Att vardagslivet vad gäller barnets rätt till utbildning, undervisning och stöd flyter på för det enskilda barnet är i enlighet med exempelvis principen om barnets bästa i artikel 3 i barnkonventionen.

14.9.2, 14.9.3 Föräldrafullmakt

Barnombudsmannen kan varken tillstyrka eller avstyrka förslaget i dess nuvarande form. Barnombudsmannen saknar en mer fördjupad analys av konsekvenser för barn i olika livssituationer i de överväganden som utredningen gör.

I den enkätundersökning som genomförts inom ramen för utredningen framkommer att medverkande barn i liten utsträckning själva är positiva till att sociala föräldrar ska kunna ha ökat inflytande. Det framgår i utredningen att barn mellan 13 och 17 år har tillfrågats men i övrigt framgår inte vad olika grupper av barn tycker, exempelvis yngre barn än 13 år eller barn i familjer där konflikter förekommer. Sannolikt skulle regleringen få väldigt olika konsekvenser för barn som befinner sig i olika typer av livssituationer. I enkätundersökningen framgår bland annat att något fler än 28 procent av barnen anser att den sociala föräldern inte ska vara mer involverad i någon av de frågor i barnets vardagsliv som togs upp i enkäten. 44 procent anger att det inte spelar någon roll. Omkring en av tio (8–13 procent) vill att en social förälder ska vara mer involverad när det gäller var och en av frågorna om utvecklingssamtal, aktiviteter och utflykter, sjuknämnan och underskrifter. Endast 3 procent vill att deras sociala förälder ska logga in på skolportalen i större utsträckning.¹

Dessa siffror kan innebära att föräldrafullmakt inte i första hand stärker barnets rätt. Det finns också en risk att barnets tillvaro blir mer oförutsägbar om fler viktiga vuxna i barnets liv ska ansvara för att fatta beslut i syfte att tillgodose barnets intressen och det kan bli otydligare för barnet vilken vuxen hen ska vända sig till i frågor som kräver beslut. Det kan också bli otydligare för samhällets aktörer. Å andra sidan kan det bli lättare för barnet eller samhällets aktörer att, i brådskande situationer, få tag i en viktig vuxen som har beslutsmandat. I de fall där det redan föreligger konflikter mellan viktiga vuxna i barnets liv kan det finnas en risk att föräldrafullmakter ökar befintliga konflikter.

Barn har olika behov av integritet. Vissa sociala föräldrar är inte heller viktiga vuxna för ett barn. Ibland tycker inte barnet om den sociala föräldern. Ibland kan sociala föräldrar rentav ha en negativ påverkan på barnet.

Utredningen fördjupar sig inte tillräckligt i dessa frågor och föreslår inga kompensande åtgärder eller insatser utifrån situationer när barn kan tänkas påverkas negativt av förslaget. Exempelvis skulle någon slags prövning eller kontroll kunna ske innan en fullmakt utfärdas, såsom att utdrag ur brotts- och socialregister inhämtas eller att socialnämnden yttrar sig.

¹ S. 638 i betänkandet

14.9.4 Närmare om föräldrafullmaktsinnehavarens behörighet

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag.

14.9.5 Barnets folkbokföring och vissa krav i fråga om vem som kan vara föräldrafullmaktshavare

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag.

14.9.6 När en föräldrafullmakt träder i kraft

Barnombudsmannen instämmer till viss del i de överväganden som utredningen gör.

Barnombudsmannen anser att det är rimligt att båda vårdnadshavarna behöver godkänna en anmälan om föräldrafullmakt. Det behöver finnas en enighet i grunden mellan vårdnadshavarna om att personen som ska få föräldrafullmakten innehar en föräldralik roll för barnet och är en positiv resurs. I de fall det inte finns en enighet i frågan finns en risk att barnet inte får tillgång till ytterligare en vuxen med samma ansvar och mandat som vårdnadshavarna. Men det finns också, även med krav på godkännande från båda vårdnadshavarna, en risk att en social förälder får en föräldrafullmakt på fel grunder. Det kan till exempel vara i situationer när våld i nära relation förekommer och aktuell vårdnadshavare inte vågar säga nej till sin partner. Särskilt stor är risken när den andra vårdnadshavaren inte känner till att det förekommer våld i den andra vårdnadshavarens familj och på så vis inte kan tillvarata barnets intressen. Enligt barnkonventionen är barn extra skyddsvärda.

Barnombudsmannen ser positivt på att det i betänkandet föreslås att barn från 12 år ska samtycka till en föräldrafullmakt, vilket är i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen.

Barnombudsmannen anser dock att det här behövs en fördjupad analys utifrån risken att en förälder eller en social förälder som utövar makt, kontroll, eller våld, genom implicita eller explicita medel kan påverka barnet till att gå med på att samtycka till en föräldrafullmakt. Det kan också finnas en risk att barn som är under 12 år, oavsett om makt, kontroll eller våld utövas i familjen eller ej, inte involveras i anmälningsförfarandet i förhållande till barnets mognad. Barnombudsmannen önskar en fördjupad barnkonsekvensanalys i denna del om förslaget ska tas vidare. Mottagare av anmälan (Skatteverket) har inte uppdrag eller kompetens att göra bedömningar vilket är fullt rimligt. Om förslaget ändå ska genomföras bör det dock i anmälan åtminstone framgå när och på vilket sätt barnets åsikter inhämtats, oavsett barnets ålder.

14.9.7 Hur en föräldrafullmakt upphör, 14.9.8 Anmälan och återkallelse av en föräldrafullmakt, 14.9.9 Anmälan om att föräldrafullmakten ska upphöra

Barnombudsmannen instämmer till viss del i de överväganden som utredningen gör. Det är mycket bra att barn från 12 år ska kunna anmäla att föräldrafullmakten ska upphöra. Precis som att det är rimligt att båda vårdnadshavare ska godkänna en föräldrafullmakt är det också rimligt att en av vårdnadshavarna ska kunna begära att föräldrafullmakten upphör. Omständigheter kan förändras och visar det sig att problem uppstår och barnets rättigheter inte kan uppfyllas, är det nödvändigt att vårdnadshavare ska kunna ta tillbaka sitt godkännande. Barnombudsmannen bedömer dock att det finns en risk att en vårdnadshavare utnyttjar befogenheten att säga upp en föräldrafullmakt utifrån sina egna behov och syften, trots att det kan vara i strid med barnets intressen. Det kan exempelvis handla om situationer då en vårdnadshavare som själv tar lite ansvar i föräldraskapet vill återkalla, där den andra vårdnadshavaren tar ett stort ansvar och är i behov av assistans från den sociala föräldern för att kunna tillgodose

barnets intressen. Barnombudsmannen efterfrågar en fördjupad analys i denna del utifrån konsekvenser för barn.

14.9.10 Handläggning av ärenden och överklagande av beslut, 14.9.11 Föräldrafullmaktshavarens ansvar vid fullgörandet av uppdraget, 14.9.12 Förhållandet till tredje man

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag och instämmer i utredningens bedömningar.

14.9.13 Avgift för anmälan av föräldrafullmakt

Barnombudsmannen avstyrker förslaget. Barnombudsmannen bedömer att anmälan bör vara avgiftsfri. Avgiften får aldrig bli ett hinder för en familj med begränsade ekonomiska resurser, det är en fråga om tillgänglighet till samhällsservice och jämlikhet. Det finns också risk för att en bedömning av särskilda skäl kan bli tidsödande och rättsosäker. Det framgår inte i betänkandet om avgiftens storlek i kronor diskuterats. I betänkandet framkommer att en avgift till viss del kan stävja förhastade anmälningar. Barnombudsmannens bedömning är dock att för dem som inte har en särskilt begränsad ekonomi kommer inte en avgift att bli ett hinder för förhastade anmälningar, i synnerhet inte i de fall det finns en infekterad konflikt.

14.9.14 Skatteverkets underrättelseskyldighet, 14.9.15 Övriga följdändringar

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen.

14.10.2 Personkretsen för en självständig talerätt i frågor om umgänge

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget.

14.10.3 Allmänt om tillämpliga regler för barnets umgänge med en särskild umgängespersion

Barnombudsmannen instämmer i utredningens bedömning. Barnombudsmannen vill i sammanhanget dock betona att det är av yttersta vikt att regleringen används med stor försiktighet och att den utgår från barnets egna behov, vilja och barnets bästa i enlighet med artikel 3 i barnkonventionen. Regleringen behöver, tillsammans med exempelvis uttalanden i förarbeten, ge vägledning kring hur dessa bedömningar ska göras för att tillämpningen ska kunna ske i enlighet med barnets bästa. Det är viktigt att den som utses till särskild umgängespersion verkligen är att betrakta som en särskilt viktig person för barnet och att barnet vill träffa personen i fråga. Det finns en risk att en ytterligare umgängespersion kan bidra till en mer splittrad livssituation för barnet som kanske redan flyttar varannan vecka mellan två föräldrar. Det är av största vikt att det i varje enskilt fall görs en gedigen bedömning av i vilken omfattning och på vilket sätt umgänget bör genomföras för att det inte ska innebära en begränsning för det enskilda barnet och innebära en inskränkning i barnets rättigheter. Exempelvis har barn rätt till lek, vila och fritid enligt barnkonventionen (art 31). Det kan bli svårare att upprätthålla kompisrelationer och fritidsaktiviteter om barnet flyttar mellan olika hem inom ramen för umgänge. I många fall kan kontakt bibehållas genom exempelvis telefonsamtal och videosamtal.

14.10.4 Avtal om umgänge med en särskild umgängespersion, 14.10.5

Resekostnader, 14.10.6 Umgängesstöd

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag och instämmer i utredningens bedömning.

14.10.7 Samarbetssamtal, medling och informationssamtal, 14.10.8 Övriga bestämmelser om handläggningen och prövningen i domstol, 14.10.9 Verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken, 14.11 Ytterligare utökning av möjligheterna till samarbetssamtal

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag och instämmer i utredningens bedömningar.

14.13.2 Vårnaden efter en förälders död när föräldrarna har haft gemensam vårdnad, 14.13.3 Vårnaden efter en förälders död när den föräldern haft ensam vårdnad, 14.13.4 Vårnaden efter en särskilt förordnad vårdnadshavares död när två särskilt förordnade vårdnadshavare har haft gemensam vårdnad, 14.13.5 Närmare om gemensam vårdnad som utövas av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare, 14.13.6 Övriga följdändringar

Barnombudsmannen tillstyrker utredningens förslag och instämmer i utredningens bedömning.

Föredragande i ärendet har varit utredare Elin Fischer och utredare Annelie Sjöberg. I den slutliga handläggningen av ärendet har även biträdande avdelningschef Tove Björnheden deltagit.

Elisabeth Dahlin,
Barnombudsman